

ІДЕЇ К.Д. УШИНСЬКОГО ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ У РОБОТІ З ДІТЬМИ

Ім'я К.Д. Ушинського займає особливе місце як в українській, так й у світовій педагогіці. Він є засновником дошкільної педагогіки. Вчений розробив теоретичні принципи початкової освіти і методи розливарного навчання, написав підручники для початкового навчання "Рідне слово" й "Дитячий світ" та методичні матеріали до них, які упродовж багатьох десятиріч слугували практичними посібниками для вчителів і батьків. Учений є автором багатьох оповідань для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Витоки методики художнього читання і розповідання дітям дошкільного віку сягають XIX століття, зокрема й педагогічної спадщини К.Д. Ушинського. Як учений він заклав фундамент сучасної методики організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей, а як педагог приділяв значну увагу читанню, розповіді, вивченню з дітьми поетичних творів. Ушинський розглядав художній твір як вікно, крізь яке дитина може побачити життя народу в різних його проявах. Одночас учений застерігав педагогів, що в дітей недостатній ще життєвий досвід, і тому в них специфічне сприймання змісту художніх оповідань. Відтак, дитину-дошкільника потрібно вчити сприймати художній твір в єдності форми і змісту. Методичні нотатки, як працювати з художніми текстами, ми знаходимо в низці статей ученого.

К.Д. Ушинським у 1864 році була написана й опублікована книга для дітей "Рідне слово", яка надалі перевидавалася, не зважаючи на заборону, більше 150 разів. У першій частині "Рідного слова" вміщено: 1) назву багатьох предметів за родами і видами; 2) незакінчені фрази і запитання для дітей; 3) прислів'я, приказки, скоромовки, загадки; 4) народні казки і казки, що написав сам педагог; 5) вірші і пісні; 6) картинки.

Наприклад, тема "Дерева плодови, прості й кущі".

Дерева плодови: яблуня, груша, слива, вишні.

Дерева прості: сосна, ялина, дуб, клен, липа, береза, осика, вільха, верба.

Кущі: бузина, малина, смородина, агрус, горішник, тальник.

Словник.

Прислів'я.

Вірш.

Загадка.

Казка "Колобок" [3].

У 1861 році вперше було опубліковано його навчальну книгу "Дитячий світ і Хрестоматія" для учнів початкових класів, в якій зібрано художні твори для читання [2]. Книга складається з двох частин. У першій частині два відділи і хрестоматія: I відділ "Перше знайомство з дитячим світом", II відділ – "Природа", III відділ "Перше знайомство з батьківщиною". У хрестоматії подано байки й оповідання та вірші.

Друга частина "Дитячого світу" складається з 4 відділів: Природа. Російська історія. Географія. Перші уроки логіки.

В методичних коментарях К.Д. Ушинський радив педагогам ретельно готуватися до читання художніх творів, добирати їх відповідно до віку дитини, з доступним змістом; наперед продумати, як пояснити незрозумілі слова в тексті. Він застерігав від пояснень у процесі читання, радив провести попередню бесіду, підготувати дитину до сприймання твору. Так, педагог зазначає, що перед тим, як читати байку, вихова-

тель може нагадати дітям будь-який випадок з їхнього життя, в якому яскраво виявилися ті недоліки поведінки, про які йдеться в байці, тоді зміст байки діти добре зрозуміють.

Не радив учений супроводжувати процес читання численними запитаннями, оскільки вони стомлюють дітей. Він наполягав на тому, що при читанні творів морального змісту, не слід настирливо підкреслювати моральний висновок, уникати прямого моралізування.

Значну увагу приділяв К.Д. Ушинський і роботі з поетичними творами. У передмові до першого видання "Дитячого світу" він радить засобами поетичних творів розвивати в дітей образне мовлення й логічне мислення. Він пише: "У душі дитини з логічною думкою зростатиметься прекрасний поетичний образ; розвиток розуму йтиме дружно з розвитком фантазії та почуття; логічна думка відшукає собі поетичний вираз, і навпаки, поезія виразу закріпить саму думку" [3: 58-61].

К.Д. Ушинський багато уваги приділяв "поетичному елементові" в художньому вихованні дітей, у розвитку художнього образного мислення і мовлення. У цьому зв'язку він радив використовувати поетичні образи пейзажної лірики, які викликають у дітей яскраві асоціації. Він зазначає: "коли поет помічає в шумі моря схожість із стогоном людини, у блиску очей вбачає відсвіти блискавки, у шумі лісу чує скарги, в чудовому весняному ландшафті бачить усмішку, то по суті, це асоціації за схожістю..." [1: 268].

Вірші, за переконанням ученого, повинні впливати не тільки на розум, а й на почуття дітей. Головною метою при вивченні віршів, за словами педагога, повинен бути розвиток у дітей смаку, поетичного слуху, розуміння краси поетичної мови. Відтак, вихователь не повинен перевантажувати дітей надто докладним розбором віршів, абстрактним словотлумаченням поезії. У ліриці не все можна пояснити умоглядно, вона здебільшого впливає на почуття, що і сприяє усвідомленню змісту поезії. Не радить він і "зазубрювати" з дітьми вірші, при цьому підкреслював, що тільки свідоме вивчення поетичного твору дає естетичну насолоду дитині, позитивно впливає як на її естетичний розвиток, почуття, так і на розвиток мовлення. Значимо, що ці педагогічні настанови вченого не втратили актуальності й сьогодні.

Особливо високо цінував К.Д. Ушинський усну народну творчість: казки, прислів'я, приказки, скоромовки, забавлянки, загадки. Учений психологічно обґрунтував, чому саме так подобається дітям казка. Він пояснює це особливостями дитячої уваги, надзвичайною вразливістю дитячого мозку. Крім того, за його словами, обмежений досвід дитини, вузьке коло знань спричиняють дитину вірити у незвичайне, сприймати казкових героїв як реальних діючих осіб, співчувати їм.

К.Д. Ушинський назвав казки "першими блискучими спробами" створення народної педагогіки й уважав, що навряд чи хто-небудь був би спроможний "змагатися в цьому випадку з педагогічним генієм народу" [4:271]. Він зазначав: "Я рішуче ставлю народну казку недосяжно вище всіх оповідань, написаних спеціально для дітей освіченою літературою ... У народній казці велика, сповнена поезії, дитина-народ розповідає дітям про дитячі мрії і, принаймні наповину, сама вірить у ці мрії" [4: 172].

Педагог дав і методичні вказівки, як краще використовувати казку: одну й ту саму казку потрібно читати дитині декілька разів і знову до неї повертатися. Крім того, дітей самих слід залучати до самостійного розповідання казок. Методика розповідання казки, за К.Д. Ушинським, повинна бути такою. Починає казку дитина з добре розвиненим мовленням, діти слухають, помічають, що вона пропустила, чи розповіла не так, як треба, і доповнюють мовця, виправляють.

Ушинський сам написав для дітей і зібрав досить багато творів усної народної творчості. За даними дослідників, у "Рідному слові" в першій його частині вміщено 75, а у другій — 50% фольклорних творів. Ушинський увів до "Рідного слова" 366 прислів'їв і приказок, 22 народні пісні, 7 скоромовок, казки "Ріпка", "Золоте яєчко", "Колобок", "Козенята і вовк", "Сивка-бурка" і т. ін.

Прислів'я за формою вчений називав "животворними проявами" рідного слова, що "вилітають" із живого життєдайного глибокого джерела – вічно юної

душі народу, котра вічно розвивається. За змістом вони також доступні, оскільки, за словами педагога, в них відбито всі сторони життя народу. Для цього потрібно тільки добирати доступні дітям дошкільного віку прислів'я і приказки.

Загадки, за словами вченого, — це "картинний опис предмета", який розвиває розум, кмітливість, спостережливість, збагачує словник.

Скоромовки він радив використовувати для вправлення у звуковимові, темпі мовлення, для розваги дітей. Автор запропонував таку методику їх використання: спочатку чітко вимовити важкий звук, що домінує у скоромовці, потім чітко й повільно її промовити 2-3 рази, надалі прискорювати темп аж до швидкого з елементами змагання. Отже, в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського міститься ціла низка цінних методичних вказівок щодо організації художньо-мовленнєвої діяльності, які будуть задіяні нами в подальшій експериментальній роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушинський К.Д. – Твори. – Т.1. К.: Радянська школа, 1955.
2. Ушинський К.Д. – Твори. – Т. 2-К.: Радянська школа, 1955.

3. Ушинський К.Д. Родное слово. – М., 2003.

4. Ушинський К.Д. Питання виховання і навчання в початковій школі. – Вибр. пед. твори. – У 2-х т. Т. 2, К.: "Радянська школа", 1983.

Подано до редакції 2.11.05

РЕЗЮМЕ

В статтю представлено аналіз педагогічного насліддя К.Д. Ушинського стосовно методики

роботи з художественним текстом, усним народним творчеством, а також аналіз книги "Родное слово".

SUMMARY

The article suggests some analysis of K.D. Ushinsky's pedagogical heritage concerning methods of work

with artistic texts, folk literature, as well as analysis of the textbook "Native word".